

ağır, sövme ve müstehcenlikten arınmış olduğu için de hicivden daha hafif bir mizah türüdür. Ciddi bazı şiirlerin hezl üslûbunda yeniden nazmedilmesine **tehzîl**, hezl türündeki yazı ve şiirlerin toplandığı mecmualara da "hezliyyât mecmuası" adı verilir.

Hezl, en şiddetli yergiler olan hicivlerden başlayarak **zem**, **kadh**, **şetm**, **ta'riz**, **latife** (mülâtafa), **mutâyebe** gibi mizah içeren edebî türlerle karıştırılmıştır. Mizahî türlerin pek çoğunda yer alan şakacılık, alaya alma, ahlâka ve edebe aykırılık gibi birbirine benzeyen, hatta bazan iç içe bulunan özelliklerin kesin çizgilerle ayrılması zordur. Bu konuda yapılmış bazı tasniflere göre hezl "alay ederek küçük düşürme" biçiminde tanımlanmış, alt kademesine ta'riz (sataşma ve taşlama), üst kademesine de zem (kınama), hiciv (yergi), **şetm** ve **kadh** (sövgü) konulmuştur (Levend, *TDAY Belleten* [1970], s. 40; Mengi, s. 126). Latife ve nükte ise kimseyi incitmeme ve zarafeti ön planda tutma açısından hezlden ayrılır. Bu da Türk edebiyatındaki hezlin Arap belâgatında nükteyi andırır tarzdaki anlamından farklı olarak hicve yakın bir mâna taşıdığını gösterir.

Nâbî oğluna öğüt verirken hezl ve mizah uğruna dostlukların yitirildiğini, hezlin kin ve düşmanlıklara yol açabileceğini anlatır (*Hayriye*, s. 87-88). Sünbülzâde Vehbî'nin öğüdü de Nâbî'yi destekler niteliktedir: "Kimseyi etme sakın istihzâ / Görme Hakk'ın kulunu hezle sezâ" (*Lût-fiyye*, s. 71-72). Bu ifadelerden, hezlin Türk edebiyatında pek rağbet edilecek bir tür olarak görülmediği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte birçok divan şairi hezliyyât türü manzumeler yazmaktan geri durmamıştır.

Şairlerin, devlet adamlarının ve devrin ünlü simalarının başından geçen hadiseler hezl türündeki sözlerle anlatılırken zarafete ve edebî inceliklere dikkat etmeye özen gösterilmesi gerektiği halde buna yeterince riayet edilmediği görülmektedir. Çok defa şairin dışında gelişen olayların hikâye edilmesi, mübalağalı ve zarif bir üslûp kullanılması hezli hicivden ayırır.

Hezliyyât mecmualarında kimliği belirsiz bazı kişilere dair alelâde ve müstehcen hikâyelere de yer verildiği görülmektedir. Hezliyyât mecmuası düzenleyen şairler nükte, mizah, hiciv ve hezliyyât örneklerini hiçbir tasnife tâbi tutmadan yazıya geçirdiklerinden bu tür mecmualar hem şekil hem de muhteva yönünden çeşitlilik gösterir. Dolayısıyla hezliyyât

yât mecmualarında çok nezih beyitlerin yanında sövgü içeren kıtalara da rastlamak mümkündür.

Yazıldıkları devrin edebî ve tarihî şahsiyetleri hakkında önemli bilgiler ihtiva eden bu tür eserlerde diğer kaynaklarda yer almayan bazı ayrıntılar da bulunur. Meselâ Mantıkî'nin (ö. 1635) bir hezl örneği olan, "Şam'da bilmediler kıymetimi / Hicret ettim Halebü's-şehbâ'ya / Harların çifte-i iz'âcından / İlticâ ettim Öküz Paşa'ya" kıtasından onun Şam'da görev yaptığı, buradan azledilince Halep'e giderek Öküz Mehmed Paşa'ya sığındığı ve yeni görev aldığı öğrenilmektedir.

Klasik Türk edebiyatında hezlerini mecmua haline getiren önemli müellifler şöyle sıralanabilir: İshak Çelebi (ö. 944/1537; Âşık Çelebi'nin *Meşâirü's-suarâ*'sında örnekleri vardır), Nihâlî Câfer Çelebi (Âşık Çelebi'nin *Meşâirü's-suarâ*'sında örnekleri vardır), Nev'îzâde Atâî (İÜ Ktp., TY, nr. 319), Bahâî-i Küfrî (İÜ Ktp., TY, nr. 3005), Hevâî (İÜ Ktp., TY, nr. 2816, 3298, 3444), Osmanzâde Tâib (hezlleri çeşitli mecmualarda kayıtlıdır), Tîrsî İbrâhim (A. Sırrı Levend kitapları arasında, bk. Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 155), Kânî (İÜ Ktp., TY, nr. 3027, 5604), Seyyid Osman Sürûrî (İÜ Ktp., TY, nr. 1597), Süleyman Fâik (İÜ Ktp., TY, nr. 9577), Bayburtlu Zihni (İÜ Ktp., TY, nr. 9601). Bu mecmualarda yer yer hezliyyât tanımına uymayan, yaşanmış küçük hikâyeler de mevcuttur. Edirneli Güftî (ö. 1088/1677), *Teşrifâtü's-suarâ* adlı tezkiresinde 106 şairi hezl üslûbuyla anlatmıştır.

Türk edebiyatında hezlin yaygın kullanımı şekillerinden biri, şekli şairin bir manzumeye nazîre yazarak meydana getirdiği tehzîldir. Daha ziyade içinde bulunan zamanı ve şartları eleştirmek için söylenen tehzilde nükte esastır. Mizahî açıdan yeterince olgunlaşmamış bir tehzil makbul sayılmaz. Tehzil bir kişiyi, bir kurumu veya olayı konu edinebilir. Tehzil ettiği şiire şekil bakımından bağlı kalan şair fikir ve ifadede özgürce hareket eder. İnce hayaller, zarif nükteler ve bol çağrışımlı ifadeler tehzil söyleyen şairlerde görülen en belirgin üslûp özellikleridir. Divan şairleri içinde Mürekkepçi Hevâî ile Sürûrî'nin hicivleri kadar tehzilleri de meşhurdur.

Millî Edebiyat döneminde çıkarılan mizah dergilerinde divan şairlerinin gazel ve manzumeleri sık sık tehzil edilmiştir. Fazıl Ahmet Aykaç, Faruk Nafiz Çamlıbel, Halil Nihat Boztepe, Yusuf Ziya Ortaç, Osman Kaygılı, Orhan Seyfi Orhon, Hüseyin

Kâmî, Rıza Tevfik gibi şairlerin siyasî muhtevalı tehzilleri meşhurdur. Nedîm'in, "Tahammül mülkünü yıktın Hülâgû Han mısın kâfir / Aman dünyâyı yaktın âteş-i sôzan mısın kâfir" matla'lı gazelini Hüseyin Kâmî, Hüseyin Cahit Yalçın hakkında yazdığı, "Siyâset mülkünü yıktın Ohannes Han mısın kâfir / Bütün ahrârı kızdırdın kızıl sultan mısın kâfir" matla'lı bir gazelle tehzil etmiştir. Fazıl Ahmet Aykaç'ın Nâmık Kemal'in "Hürriyet Kasidesi"ne yazdığı tehzilin bir beyti şöyledir: "Nasıl âlî-himem erbâb-ı cidd ü icthâdız kim / Bıraktık bir aşîret biz cihangîrâne devletten".

BİBLİYOGRAFYA :

Nâbî, *Hayriye* (haz. İskender Pala), İstanbul 1989, s. 87-89; Vehbî, *Lût-fiyye* (haz. Süreyya Ali Beyzâdeoğlu), İstanbul 1994, s. 71-73; Sürûrî, *Hezliyyât Mecmuası*, İÜ Ktp., TY, nr. 1597; Süleyman Fâik Efendi, *Mecmua*, İÜ Ktp., TY, nr. 9577; Muallim Nâci, *İstilahât-ı Edebiyye*, İstanbul 1307, s. 200-202; M. Nihat Özön, *Edebiyat ve Tenkit Sözlüğü*, İstanbul 1954, s. 119-120, 265; S. Kemal Karaalioglu, *Türkçe ve Edebiyat Sözlüğü*, İstanbul 1962, s. 65, 155-156; Tahirülmevlevî, *Edebiyat Lügatı* (nşr. K. Edib Kürkçüoğlu), İstanbul 1973, s. 53, 154; M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri I - Belâgat*, Ankara 1980, s. 300-303; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 148-155; a.mlf., *Divan Edebiyatı*, İstanbul 1984, s. 522-542; a.mlf., "Divan Edebiyatında Gülmece ve Yergi", *TDAY Belleten* (1970), s. 37-45; L. Sami Akalın, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1984, s. 135; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1995, s. 247; Mine Mengi, "Divan Şiirinde Yergi Amaçlı Söz Sanatları", *JTS*, XX (1996), s. 126-132; Cem Dilçin, "Mecnûn-nâme (Tehzîl-i Leylâ vü Mecnûn)", a.e., XXI (1997), s. 230-301; Pakalın, I, 802; III, 436-437; Dihhuda, *Luğatnâme*, XXVIII, 208.

İSKENDER PALA

HEZL (الهلز)

Sözün anlamını ve hükümünü kastedmemekle gerçekleşen ve iç irade ile beyan arasında kasıtlı uygunsuzluk durumunu doğuran ciddiyetsizlik anlamında İslâm hukuku terimi.

Sözlükte "zayıflık, cılızlık" gibi anlamları bulunmakla birlikte hezl daha çok ciddi olmamayı, şaka yapmayı ifade etmektedir. Kur'an'da bu anlamda bir yerde geçen (et-Târik 86/14) kelimenin terim olarak, Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'ye de nisbet edilen yaygın tanımlarından biri "kendisiyle bir anlam kastedilmeyen şey" biçimindedir. Diğer bir tanıma göre hezl, "bir şeyle konuluş (vaz') amacına uygun olmayan bir şeyin kastedilmesi"dir. Tanımda

geçen vaz'dan maksat lugavî vaz' değil akli ve şer'î vaz'dır. Şöyle ki, söz aklen bir anlam ifade etmek için, şer'î tasarruf ise hükümünü doğurmak için konulmuştur. Bir sözle onun akli konuluş amacının dışında bir şey -yani anlamını ifade etmesi- ve hukukî işlemle konuluş amacının dışında bir şey -yani hüküm doğurması- kastedilirse hezl gerçekleşmiş olur. Bu sebeple hezl, "hiçbir şey kastetmemek veya kastedilmesi sahih olmayan bir şeyi kastetmek suretiyle sözün hakiki veya mecazi anlamına delâletini kastetmemek" ve "sözün sırf oyun, eğlenti ve şaka olarak söylemek" şeklinde tanımlanabilir. Böyle bir sözü söyleyen kimseye de hâzil denilir.

Mahiyeti. Klasik Hanefî literatüründe hezl, ehliyeti daraltan veya ortadan kaldıran haller (avârizu'l-ehliyye) bahsinde ele alınmakla birlikte ehliyet ârizası sayılmaktadır. Hezl, ehliyete ve herhangi bir hükmün vücûbuna aykırı olmadığı gibi mükellefe yönelik hitabın kalkmasında da hiçbir şekilde mazeret değildir. Çağdaş İslâm hukukçularından Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, hezlin akid ve tasarrufların butlân veya fesadına yol açacağını söylemiş, fakat bunu, hezlin ehliyet ârizalarından olmasına değil sözlü tasarrufun -iradenin kesin biçimde açıklanması şeklinde ifade edilen- rûknüne aykırı olmasına bağlamıştır. Çünkü beyanın iradeye delâlet etmediğini ileri sürerek hezlin ehliyet ârizalarından sayılması, icap ve kabule ilişkin diğer şartların da ehliyet ârizası olarak kabul edilmesi sonucunu doğurur (*el-Fıkhü'l-İslâmî*, II, 815). Abdürrezzâk es-Senhûrî, teknik olarak yerinde olmayan bir yaklaşımla hezli, tıpkı cünûn ve -doktrindeki tartışmalara rağmen- sarhoşluk gibi iradeyi bütünüyle kaldıran haller mesabesinde tutmuştur (*Meşâdirü'l-hak*, II, 103). Bazıları ise hâzilin iradesinin "gayri ciddi irade" olarak adlandırılmasını doğru bulmuşlardır (M. Ali Bahrülülûm, s. 188).

Beyan edilen iradenin geçerli bir hukukî sonuç doğurabilmesi için beyanda bulunan kişinin ehliyetinin bulunmasının yanı sıra kural olarak iç irade ile dış iradenin de (kasıt ile beyan) birbirine uygun olması gerekir. Çünkü dış irade olarak da anılan irade beyanının fonksiyonu esasen iç iradeye delâlet etmesi ve onun belirtisi olmasıdır. Akid sigaları, anlamları ve neye delâlet ettikleri bilinerek ve kastedilerek söylendiğinde bu sigaların hükümleri terettüp eder ve bağlayıcı olur. Bu sebeple iradesi bulunmayan gayri mü-

meyyiz çocuğun, uyuyan ve akıl bozukluğu bulunan kişilerin beyanında olduğu gibi salt irade beyanı bir sonuç doğurmaz. Aynı şekilde ciddi olarak kastedilmeksizin beyan edilen ve halin delâletiyle anlaşılan tek taraflı irade de, meselâ bir tiyatro sahnesinde oyuncuların birinin diğerine bir şey hibe etmesi, ders esnasında "boşama" lafzının zikredilmesi hiçbir sonuç doğurmaz (Şirbînî, III, 287). Buna karşılık ciddi mi yoksa hezl mi olduğu belli olmayan durumlarda irade beyanı bağlayıcı olur. Bu noktada İslâm hukukçuları arasında tartışma yoktur. Tartışma, iç ve dış irade var olmakla birlikte birinde kusur bulunması halinde veya iç ve dış iradenin uyumsuzluğu durumunda hangisinin dikkate alınacağı noktasındadır. İslâm hukukçuları, iç iradenin rızâ ve ihtiyarla gerçekleşeceğinde görüş birliğine varmış, fakat rızâ ve ihtiyarın aynı şey mi, yoksa farklı şeyler mi olduğu noktasında ihtilâf etmişlerdir. Hanefiler, bunların aynı şey olmadığını öne sürerek ihtiyarı "akdi oluşturan ibareyi söylemeyi kastetmek", rızâyı ise "akdin sonuçlarını kastetmek" şeklinde tanımlamışlardır. Çağdaş İslâm hukukçularından Muhammed Mustafa Şelebî'nin hem ibareyi hem sonuçlarını kastetmeyi tam kasıt, sadece ibareyi kastetmeyi eksik kasıt olarak adlandırması da bu sebeple olmalıdır (*el-Medhal*, s. 453). Hanefiler'in bu yaklaşımına göre rızânın varlığı ihtiyarın varlığını gerektirmekteyse de ihtiyarın varlığı rızânın varlığını gerektirmemektedir.

İç irade ile beyan arasındaki uygunsuzluk kasıtlı olabileceği gibi kasıtsız da olabilir. İç irade ile beyan edilen irade arasında kasıtlı olarak yaratılan uygunsuzluk genel anlamda hezl durumunda, kasıtsız uygunsuzluk ise daha ziyade hata ve hile durumunda gerçekleşir. Niteliğine ilişkin farklı iki yaklaşım sebebiyle İslâm hukuk doktrininde ikrahın hangi kategoride yer alacağı pek açık değildir. Hanefî doktrinindeki, ikrahın rızâyı kaldırmakla birlikte ihtiyarı kaldırmadığı şeklindeki anlayış ve ikisinin genelde birbirine kıyas edilmesi, ikrahın kasıtlı uygunsuzluk kapsamında değerlendirilmesini, diğer ekollerin rızâ-ihtiyar ayırımı yapmayıp ikrahı rızâyı aykırı bir durum olarak kabul etmesi ise onun kasıtsız uygunsuzluk kapsamında değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır.

Anlamları ve neye delâlet ettikleri bilinmekle birlikte sigaların sonuçlarının kastedilmemesi iki şekilde olur. Birincisi, siganın anlamının dışında ve ona aykırı bir

şeyin kastedilmesi durumudur ki çoğunlukla kastedilen şeyin meşrû olup olmasına göre değerlendirilir. Meselâ, "Karım benim nezdinde annem gibidir" deyip bununla zihârî değil hürrmeti kastetmesi gibi kastolunması câiz olan bir şey ise diyânî açıdan konu kendisiyle Allah arasında kalır ve bu sigaların hükümleri onu bağlamaz. Ancak dünyevî hüküm açısından eğer bunların kastedildiğine dair karine yoksa kendisini bağlar. İkincisi, gerek anlamı gerekse anlamı dışında bir şey kastedilmeksizin sadece siganın kastedilmesidir ki hezl diye adlandırılan durum budur ve hezl sadece sözlü tasarruflarda söz konusu olur.

İç irade ile onun açıklaması arasındaki kasıtlı uygunsuzluk, iki taraflı mı yoksa tek taraflı mı olduğuna bakılmaksızın İslâm hukuku literatüründe hezl kavramıyla ifade edildiği için, Türk hukukundaki iki taraflı kasıtlı uygunsuzluk hali olan muvâzaa ve telcie ile tek taraflı kasıtlı uygunsuzluk halleri olan zihnî kayıt ve şaka genelde hezl kapsamında değerlendirilebilir.

Hezilde, lafzın veya hukukî işlemin seçimine ve dile getirilmesine ilişkin bir çeşit kasıt (beyan fiilini bilerek ve isteyerek yapma durumu) bulunmakla birlikte seçilen lafzın veya hukukî işlemin amacına veya sonucuna uygun bir kasıt yani sonuç iradesi bulunmamaktadır. Bir başka ifadeyle hezilde sonuca ilişkin değil sebebe ilişkin bir kasıt vardır. Hezl, anlamlarını ve amaçlarını bilmeksizin ve tasavvur etmeksizin akid sigalarını kasten söyleme durumundan farklı olduğu gibi bu yönüyle beyanda bulunmayı (akid sigasını söylemeyi) yani sebebi kastetmeksizin irade beyanında bulunan uyuyan, mecnun ve şuurunu kaybetmiş kimselerin beyanlarından da ayrılmaktadır. Çünkü beyan fiilleri şuurlu bir iradeye dayanmadığı için hukukçuların çoğunluğuna göre bu kişiler beyanlarını sonuç terettüp etmez. Bu anlayış dikkate alınarak bir yönüyle mükrehin de bu kapsamda değerlendirilmesi mümkündür.

Hezl ile ikrah arasında bir açıdan benzerlik, başka bir açıdan farklılık bulunmaktadır. Mükreh her ne kadar sebebi gerçekleştirmiş, yani hüküm doğurmaya elverişli sözü söylemişse de bu sebebin hükmünü, yani söylediği sözün anlamını kastetmemiştir. Hanefî usulcülerine göre ikrah genel olarak rızâyı aykırı olup ihtiyara aykırı olmadığı halde hezl hüküm hakkında hem rızâyı hem de ihtiyara aykırıdır; sebebi gerçekleştirme hak-

kında ise ikisine de aykırı değildir. Bu mahiyet farklılığına rağmen Hanefiler mükrehin talâkını hâzilin talâkına kıyasla vâki kabul etmişlerdir.

Hükmü. Hâzilin yaptığı hukukî işlemlerin prensip itibarıyla sahih ve bağlayıcı olmayacağı hususunda İslâm hukukçuları genelde aynı görüşte olmakla birlikte, "Üç şeyin şakası da ciddidir: Nikâh, talâk ve irtk (bir rivayette rec'at)" meâlindeki hadis sebebiyle (İbn Mâce, "Talâk", 13; Ebû Dâvûd, "Talâk", 9; Tirmizî, "Talâk", 9) hâzilin evlenme, boşanma ve âzat etme (irtk) gibi tasarrufları fakihlerin büyük çoğunluğu tarafından vâki (nâfiz ve bağlayıcı) kabul edilmiştir. Ayrıca kişi talâk lafzını kasıt ve ihtiyar kaynaklı olarak söylediği için, "Ben bunun vâki olmayacağını zannetmişim" demesini bir etkisi yoktur (Şîrâzî, II, 104; İbn Kudâme, IV, 234-235; İbn Cüzey, s. 153). Bununla birlikte yukarıdaki hadis zayıf görülmüş, İbn Hazm ise uydurma olduğunu belirtmiştir (*el-Muḥallâ*, X, 204; İbn Hacer, III, 236; Azîmâbâdî, VI, 262-264). Buna bağlı olarak hezl yoluyla yapılan nikâh ve talâkın hükmü konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Meselâ İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel dahil müctehidlerden bir kısmının, konuyla ilgili bir âyetin (*el-Bakara* 2/227) ifade tarzını da delil gösterek talâk lafızlarının niyete bağlı olarak sonuç doğuracağı görüşünde olduğu rivayet edilir. Ca'ferî fıkında da hâzilin talâkı vâki kabul edilmez (Şevkânî, VI, 264; M. Mustafa Şelebî, *Aḥkâmü'l-Üsre*, s. 483). Yine hâzilin talâkı konusunda Mâlikî mezhebinde talâkın bağlayıcı olmadığı, bağlayıcı olduğu -ki mezhepte genel kabul gören görüş budur-, kişinin hâzil olduğuna dair bir delil varsa bağlayıcı değil aksi halde bağlayıcı olduğu şeklinde üç farklı görüş bulunmaktadır. Bu görüş farklılığı nikâh akdinde de cereyan etmiştir. Fakat daha yaygın ve açık görüş hâzilin nikâh akdinin bağlayıcı olmadığı yönündedir. Bu görüş Şâfiî'den de nakledilmektedir. Mâlikî mezhebinde hâzilin talâk ve nikâhı hakkındaki görüşler hâzilin satım akdiyle ilgili olarak da söz konusu edilmektedir. Bazı Mâlikîler hâzilin bütün tasarruflarının lağv olacağını söylemişlerdir (İbn Rüşd, II, 62; Sâlih el-Ezherî, I, 339).

Alım satım konusunda hâzil her ne kadar alım satım sözlerini söylemişse de bunların gereğini ve gerçeğini ihtiyar etmediği için alım satıma ilişkin rızası yoktur ve dolayısıyla yaptığı akid sahih değildir. Hezl konusunda satımla nikâhı ayıranlar, gerekçe olarak ilgili hadiste ciddiyet

ve hezlin sadece bazı akidler açısından aynı tutulduğunu, eğer bu hüküm bütün akidler için geçerli olsaydı bütün akidlerin veya bütün sözlerin ciddisinin ve hezlinin aynı olduğunun belirtileceğini öne sürmüşlerdir. Bazıları da anlam bakımından satım ve nikâhın farklılığı üzerinde durarak nikâh, talâk, rec'at ve irtk işlemlerinde Allah hakkı bulunduğunu, bundan dolayı kulun bu hükümleri gerektiren sebebi gerçekleştirdikten sonra tıpkı küfrü gerektiren sözlerde olduğu gibi bu sebeplerin hükümlerini terettüp ettirmeme yetkisi bulunmadığını, alım satım gibi işlemlerin ise sırf kul hakkı olan malda bir tasarruf olması açısından farklı kabul edildiğini söylemişlerdir. Nitekim kişi bir malı, bedel karşılığında veya bedelsiz olarak elinden çıkarabileceği gibi bu konuda başka bir kişiyle şaka da yapabilir ve bu davranışına ciddiyetin sonuçları yüklenmez. Bu yaklaşıma göre Allah haklarında oyun, hezl ve mizah câiz olmayıp sözün ciddisi de şakası da aynıdır.

Şâfiî mezhebinde sahih olan görüşe göre alım satım gibi diğer sözlü tasarruflar da tıpkı talâk, nikâh gibi hezl halinde in'ikad eder. Hadiste üç şeyin özellikle belirtilmesi nikâhın öneminden dolayıdır. Hanbelî hukukçularından Ebû'l-Hattâb el-Kelvezânî de hâzilin talâkı gibi satımının da sahih olacağını söylemiştir. Bu görüşte olanlar genelde satımı hadiste geçen nikâh, talâk ve rec'ate kıyas etmişlerdir. Ayrıca hakiki iradenin ve hezlin ispat güçlüğüün yanı sıra hukukî işlemlerde objektif ve şekli şartlarla yetinme ihtiyacı da fakihlerin bir kısmını böyle bir kanaate sevketmiş olmalıdır.

İbn Kayyim el-Cevziyye'nin bu konudaki değerlendirmesi şöyledir: Hâzil hükmünün iltizam etmeksizin sözü söylemiş, beyanda bulunmuştur. Ancak hükümlerin sebepler üzerine bina edilmesi akdi yapana değil şârie ait bir husustur. Dolayısıyla kişi sebebi gerçekleştirmişse kendisi istesin veya istemesin onun hükmü kendisini bağlar. Çünkü hükmün sebep üzerine düzenlenmesi kendi ihtiyarına bağlı değildir. Hâzil, anlamını ve gereğini bildiği halde sözü kastetmiş ve irade etmiştir. Bir anlam içeren sözü kastetmek, sözle anlamı arasındaki bağımlılık ilişkisinden dolayı aynı zamanda sözün anlamını da kastetmek demektir. Mükrehin durumunda olduğu gibi bu kasta başka bir kastın muarız olması durumu ise farklıdır. Çünkü mükreh sebebi kendiliğinden kastetmemiş, kendinden ezâyı uzaklaştırmayı kastetmiştir. Hâzil ise ne sözün hükmü-

nü ne de hükmüne aykırı bir şeyi kastetmiştir. Bu sebeple söylediği sözün sonucu terettüp eder. Öte yandan hezl gizli bir durum olup bunu sadece hâzilin kendisi bilebilir ve diğer tarafın hakkını iptal noktasında hâzilin sözü kabul edilemez (*İ'lâmü'l-muvâkkı'în*, III, 132, 136-138).

Ancak İslâm hukukçuları ve özellikle Hanefiler hâzilin satımı sahih olmaz derken -ifadelerinden ve verdikleri örneklerden anlaşıldığına göre- tarafların önceden gizli anlaşmalarına (muvâzaa) dayalı hezl durumunu, hâzilin satımı mün'akid ve sahihtir derken de akdin yapılması esnasında karşı tarafın bilmediği veya bilmek durumunda olmadığı tek taraflı hezl durumunu kastetmişlerdir. Çünkü hakiki iradenin bulunmaması birinci tür satımın sahih kabul edilmemesini, hukukî işlemlerde objektiflik ve istikrarın korunması ilkesi de ikinci tür satımın sahih kabul edilmesini gerekli kılmaktadır (bk. TELCİE). Ayrıca Hanefiler'in, hâzilin satımı sahih olmaz derken butlân ve fesad ayırımları gereği bu satım akdinin fâsid olacağını, yine hâzilin satımı mün'akiddir derken de onun bâtıl olmayacağını kastetmiş olmaları düşünülebilir.

Genel muhtevası itibarıyla hezl, hükümün ihtiyar edilmesine ve ona rızâ gösterilmesine aykırı olmakla birlikte, hükümün sebebine teşebbüse razı olunmasına ve teşebbüsün ihtiyar edilmesine aykırı değildir. Çünkü hâzil söylediği sözle bir anlam kastetmediği, daha doğrusu söylediği sözün anlamını kastetmediği için zorunlu olarak bu tasarrufun hükmüne razı değildir ve o hükmü kastetmemiştir. Hâzil, sebebin dile getirilmesinde istekli olduğundan, yani beyanı ikrah sonucu değil rızâ ve sahih ihtiyar kaynaklı olduğundan zorunlu olarak sebebi gerçekleştirmeye noktasında ihtiyar ve rızâ sahibi addedilir. Bu durumda hezl, bir bakıma alım satımdaki şart muhayyerliği anlamına dönüşmektedir. Muhayyerlik hüküm hakkındaki ihtiyar ve rızâyı kaldırır. Çünkü muhayyerliğin fonksiyonu sadece hüküm konusunda olup sebebe teşebbüs hakkındaki ihtiyar ve rızâyı kaldırmaz. Zira alım satım akdindeki "aldım", "sattım" sözleri akdi yapan kişinin rızâ ve ihtiyarıyla mevcuttur. Aynı şekilde hezilde de hüküm hakkında olmasa bile sebebe teşebbüs hakkında rızâ ve ihtiyar bulunmaktadır. Belirtilen noktada hezl ile şart muhayyerliği arasında benzerlik bulunmakla birlikte alım satımdaki hezl akdi fâsid hale getirirse de şart muhayyerliği akdi fâsid kılmaz. Bunun yanında alım satımdaki sü-

resiz şart muhayyerliğinin tıpkı hezl gibi akdi fâsid kılacağı ve her iki durumda da akdin fâsid olup kabz ile dahi mülkiyet ifade etmeyeceği söylenmiştir. Hâzilin satımının fâsid mi yoksa bâtil mi olduğu konusu doktrinde tartışmalıdır. Bazı Hanefiler, kabz ile dahi mülkiyet ifade etmediği ve bunun da butlânın hükmü olduğu noktasından hareketle hâzilin satımının bâtil sayılmasının daha doğru olacağını, bazıları da bu akdin, ehlinen mahalline muzaf olarak sâdir olması itibariyle hâzilin satımının bâtil değil fâsid olarak değerlendirilmesinin uygun olacağını söylemişlerdir.

Hezlin gerçekleşmesinin ve dikkate alınmasının şartı dil ile açıkça ifade edilmiş olmaktır. Akidden önce veya akid esnasında kişinin, “Ben bu akdi hezl / şaka olarak yapıyorum” demiş olması gerekir. Bundan dolayı hezl, özellikle akidlerde hukukî istikrar ve objektiflik ilkesi gerekçesiyle sadece halin delâletiyle sabit olmaz; tarafların, kendilerinin akid hususunda hezl yaptıklarını akidden önce belirtmiş olmaları şarttır. Şu kadar ki şart muhayyerliğinin aksine bunun akide zikredilmesi şart değildir. Çünkü tarafların hezlden maksatları diğer insanların bu işlemi satım zannetmeleri olduğundan eğer hezl durumu akide zikredilecek olursa tarafların maksadı gerçekleşmeyecektir. Bu anlamda, “başına gelen bir zaruretten dolayı kişinin inşa etmeye sürüklediği akid” olarak tanımlanan telcie de (sûrî akid) hezl gibidir. Telcie, taraflardan birinin diğerine gerçekten bir alım satım değil göstermelik olmak üzere, “Ben sana evimi satıyorum” deyip buna şahit tutarak satım akdini yapmasıdır. Hanefî imamlarından, bu durumda telcie şartının bâtil, akdin câiz olduğu ve akdin bâtil olacağı yönünde iki farklı rivayet bulunmakla birlikte yaygın olarak benimsenen görüşe göre bu satım akdi fâsiddir ve şeklen hâzilin satımıyla aynıdır. Bazı âlimler, hezlin telcieden daha genel olduğu ve telcienin bir hezl türü sayıldığı görüşündedir. Çünkü hezl şartının akidden önce öne sürülmesi mümkün olduğu gibi akid esnasında belirlilmesi de mümkündür ve hezilde ıztırar şartı da yoktur. Halbuki telcie genelde ıztırar sebebiyle olur, ayrıca telcienin mutlaka akidden önce şart koşulması gerekir. Bununla birlikte ehliyete aykırı olmamaları bakımından aynı hükümdedirler. Şâfiîler, önceki gizli anlaşmanın mülga olduğu, sonraki akdin rükün ve şartlarını tamamladığı gerekçesiyle telcie satımının mün'akid, Hanbelîler ise tarafların tıpkı iki hâzil gibi satım

kastetmedikleri gerekçesiyle bâtil olduğunu söylemişlerdir (İbn Kudâme, IV, 237; Nevevî, IX, 334).

Hanefî fıkhiında hezlin akde ve hukukî işlemlere etkisi konusunda ayrıntılı bir hukuk doktrini geliştirilmiştir. Hanefiler hezlin tesir ettiği konuları inşa, ihbar ve itikad şeklinde üç kısımda değerlendirirler.

A) İnşâ Kabilinden Olan Hususlarda Hezl. Hanefî hukukçuları, hükme rızâyı kaldırmakla birlikte sebebi gerçekleştirmeye ilişkin rızâyı kaldırmadığını öne sürdükleri hezlin tasarruflara etkisini belirlemek için rızâ ve ihtiyarın hükmü ve etkisi açısından tasarrufları ayırma tâbi tutmuşlar ve ibarenin hükmüne değil sadece ibarenin kendisine taalluk eden her hükmün, başka bir deyişle sübûtu rızâ ve ihtiyara bağlı olmaksızın sadece sebebe ilişkin olan her hükmün hezl ile birlikte yani hezle rağmen sabit olacağını, rızâyı ilişkin bulunan hükümlerin ise -hükme rızâ bulunmadığı için- sabit olmayacağını söylemişlerdir. Buna göre tasarruflar öncelikle fesih ihtimali bulunanlar (alım satım, icâre vb.) ve bulunmayanlar (talâk, ıtak vb.) şeklinde ikiye ayrılmış; hezlin, fesih ihtimali bulunan tasarruflara kural olarak tesir edip fâsid yapacağını, feshe ihtimali bulunmayan tasarruflara ise tesir etmeyeceğini ileri sürmüşlerdir.

1. Hezlin Fesih İhtimali Bulunan ve Malı Konu Alan Tasarruflara Etkisi. Alım satım ve icâre gibi fesih ihtimali bulunan malî tasarruflarda hezl akdin aslına ilişkin, bedelin miktarına ilişkin ve bedelin cinsine ilişkin olmak üzere üç şekilde söz konusu olabilir ve bunlardan her biri dört değişik şekilde gerçekleşebilir. Çünkü taraflar önce hezl üzerinde muvâzaa yapıp daha sonra heziden cayma veya hezli devam ettirme hususunda veya akdi yaptıkları sırada hezli sürdürme veya ondan vazgeçmeye ilişkin bir şey hatırlamadıkları noktasında ittifak edebilirler ya da ihtilâfa düşebilirler. a) **Akdin Aslına İlişkin Hezl.** Akid yapma niyetinde olmayan tarafların, gerçekte aralarında akid olmadığı hususunda önceden anlaşıp üçüncü şahıslar huzurunda göstermelik olarak akid yapmalarıdır. Bu şekildeki hezlin hükmü tarafların sonraki tutumlarına göre belirlenmektedir. Taraflar sonradan muvâzaayı sürdürme üzerinde anlaşılırsa tıpkı süresiz şart muhayyerliğinde olduğu gibi alım satım fâsid olarak in'ikad eder. Çünkü hâzil, sebebin sonucuna razı olmamakla birlikte sebebi gerçekleştirmeye noktasında ihtiyar sahibi ve razıdır.

Dolayısıyla akid, tıpkı iki taraflı muhayyerlik hakkı bulunan alım satım gibi icâzet ihtimaline binaen mülkiyet gerektirmeyecek biçimde fâsid olarak in'ikad etmiştir. Bu durumda taraflardan biri akdi feshederse akid bozulur; ikisi birden icâzet verirse akid câiz olur. Ebû Hanîfe, bu durumda fesadın giderilmesi için icâzet süresini, süresiz şart muhayyerliğinde olduğu gibi üç gün olarak belirlemiştir. Üç günden sonra fesadın giderilmesi muteber değildir. Bu sebeple kabz gerçekleşse bile bu alım satım mülkiyeti gerektirmez. Taraflar yaptıkları heziden cayma konusunda, yani muvâzaadan vazgeçip üçüncü şahısların huzurunda yaptıkları akde itibar hususunda ittifak ettikleri takdirde alım satım sahih ve bağlayıcı olur ve muvâzaadan caymaları sebebiyle hezl bâtil sayılır. Bir bakıma ikinci akid ilk akdi ortadan kaldırmış olur. Taraflar, akid esnasında önceki muvâzaayı sürdürmeye veya ondan vazgeçmeye ilişkin bir şey hatırlamadıkları noktasında ittifak veya taraflardan biri muvâzaayı sürdürdüklerini, diğeri ise muvâzaadan vazgeçip akdi ciddi olarak yaptıklarını belirtmek suretiyle hezli sürdürme ve ondan cayma hususunda ihtilâf ettiklerinde Ebû Hanîfe'ye göre her iki durumda da yapılan akid sahihtir. Ebû Hanîfe, tarafların sükût veya ihtilâf etmeleri durumunda icabın sıhhatine öncelik vermiştir; çünkü akidlerde aslolan sıhhattir ve bir değiştirici bulunmadığı sürece akid sıhate hamledilir. Ebû Yûsuf ve Muhammed ise muvâzaadan cayma hususunda ittifak bulunmadıkça önceki muvâzaaya itibar ederek tarafların sükût edip akid esnasında bir şey hatırlamadıkları üzerinde ittifak etmeleri durumunda yapılan akdin bâtil / fâsid olacağını, tarafların ihtilâfı durumunda muvâzaanın sürdürüldüğü iddiasında bulunan tarafın sözüne itibar edileceğini söylemişlerdir. Ebû Yûsuf ve Muhammed, âdeti ve muvâzaanın akidden önce yapılmış olmasını dikkate alırken Ebû Hanîfe, muvâzaa yerine alenen yapılan ikinci akde itibar edilmesi ve kişinin tasarruflarının imkân ölçüsünde sıhate hamledilmesi ilkesinden hareket etmiştir. b) **Bedelin Miktarına İlişkin Hezl.** Tarafların akdin ciddi olduğunda, yani aralarında gerçekte bir akid bulunduğunda ittifak etmekle birlikte bedelin miktarı hususunda hezl yapmalarıdır. Daha açık bir ifadeyle tarafların, önceden aralarında satım bedelinin gerçekte 1000 lira olduğu, fakat üçüncü şahısların huzurunda bedelin -1000'i hezl olmak üzere- 2000

lira olarak belirtilmesi hususunda muvâzaa yapmalarıdır. Taraflar, daha sonra hezlden cayma hususunda ittifak ederlerse vazgeçmeleri sebebiyle hezl bâtil olacağından satım bedeli 2000 lira olur. Akid esnasında taraflar bir şey hatırlamadıkları noktasında ittifak veya ihtilâf ederlerse Ebû Hanîfe, akdin zâhirine göre davranmak gerektiği ve akdin önceki muvâzaayı neshettiği gerekçesiyle hezlin bâtil ve alenen yapılan akidde söylenen miktarın sahih olacağını, yani satım akdinin 2000 lira üzerinden gerçekleşeceğini söylemiştir. Ebû Yûsuf ve Muhammed ise muvâzaaya göre amel etmenin gerektiği ve muvâzaanın önce olduğu, bunun da tercih sebebi sayılacağı gerekçesiyle muvâzaa ile amel etmiş ve tarafların hezl olarak belirledikleri bedelin 1000 lirasının bâtil olacağını ve satım akdinin 1000 lira üzerinden gerçekleşeceğini ileri sürmüşlerdir. Muvâzaayı sürdürme hususunda ittifak etmeleri durumunda Ebû Hanîfe, muvâzaanın akdin aslında değil bedelde olması ve tarafların akid hususunda ciddi oldukları gerekçesiyle semenin akid esnasında söylenen 2000 lira olacağını söylemiştir. Pezdevî bu durumu, "Teâruz durumunda asıl ile amel etmek vasıf ile amel etmekten evlâdır" prensibine bağlamıştır. Şöyle ki, akdin aslında ciddiye itibar etmek akdin sıhhatini, miktardaki hezle itibar etmek ise akdin fesadını gerektirmektedir. Semen 1000 kabul edilmesi durumunda akdin sahih olması mümkün değildir, çünkü bu fâsid bir şarttır. c) **Bedelin Cinsinde Hezl.** Taraflar aralarında, meselâ gerçekte 100 dirhem, üçüncü şahısların huzurunda ise 100 dinar üzerinden akid yapmak üzere muvâzaaya girdiklerinde her halükârda, yani gerek cayma ve sürdürme gerek akid esnasında bir şey hatırlamadıkları hususunda ittifak etsinler, gerekse sürdürme ve cayma hususunda ihtilâf etsinler, alım satım istihşânen akid esnasında söylenen 100 dinar karşılığında ittifakla câizdir. Ebû Yûsuf ve Muhammed, miktardaki muvâzaaya itibar edip muvâzaa olarak belirlenen semenin geçerli kabul ettikleri halde bedelin cinsindeki muvâzaaya itibar etmeyip muvâzaa olarak belirlenen dirhemi değil, akid esnasında söylenen dinarı geçerli semen kabul etmek suretiyle bedelin cinsinde hezl ile bedelin miktarındaki hezl arasında ayırım yapmışlardır.

2. Hezlin Fesih İhtimali Bulunmayan ve Malı Konu Almayan Tasarruflara Etkisi. Talâk, köle âzadı, yemin gibi malı konu

almayan tasarruflarda ilgili hadis sebebiyle hezl bâtil, işlem sahih olur. Çünkü hezl, fesih ihtimali bulunan tasarruflarda söz konusu olduğu gibi fesih ihtimali bulunmayan tasarruflarda da söz konusu olabilir. Bu tür tasarruflar malla ilişkisi açısından üç grupta toplanabilir. a) **Kesinlikle Malla İlişkisi Bulunmayan Tasarruflar.** Talâk, nikâh, köle âzadı, yemin gibi konularda muvâzaaya dayalı hezl durumlarında her halükârda akid bağlayıcı ve hezl bâtil olur. Kısastan af, nezir gibi konular da aynı hükümde tutulmuştur. Eşler, boşanma kasıtları olmaksızın kocanın alenî olarak boşama beyanında bulunması hususunda muvâzaa yaptıklarında yine hadis gereğince işlem sahih, hezl bâtil olur. Diğerlerinde de durum aynıdır. Ancak kısastan af, bir yaklaşıma göre her ikisinin de hak düşürücü olması bakımından talâk gibi değerlendirilmiş, dolayısıyla tıpkı yarım talâkla boşama durumunda bir talâkın gerçekleşmesi gibi kanın yarısını affetme durumunda da kanın tamamının affedilmiş olacağı söylenmiştir. Bir diğer yaklaşıma göre ise kısastan af, her ikisinin de ihya olması bakımından köle âzadına ilhak edilmiştir. Bu konuda hadis dışındaki gerekçe şudur: Hâzil, hükme razı olmasa bile sebebi ihtiyar edip ona razı olmuştur. Bu sebeplerin (talâk, kısastan af gibi tasarrufların) hükmünün ikâle yoluyla önceki duruma döndürülmesi muhtemel olmadığı gibi bunlar şart muhayyerliğine de muhtemel değildir. Dolayısıyla bu sebepler bulunduğu zaman hükümleri de bulunur. Bu yüzden hezlin bu tür tasarruflara etkisi yoktur. Çünkü hezl şart muhayyerliği menzilesindedir. b) **Malın Asıl Değil Tâbi Olduğu Tasarruflar.** Nikâh akdi gibi malın (mehir) tâbi konumunda olduğu tasarruflarda taraflar bu tasarrufun aslına ilişkin hezl yaparlarsa, yani evlenme niyetleri bulunmayıp aralarında gerçekte nikâh olmamak üzere şahitler huzurunda göstermelik olarak evlenme hususunda muvâzaa yaparlarsa ilgili hadis gereğince akid sahih ve bağlayıcı olarak in'ikad eder, hezl bâtil olur. Mehrin miktarı üzerinde hezl yapmaları, yani gerçekte aralarında gizlice kararlaştırdıkları mehir 1000 olduğu halde üçüncü şahısların huzurunda mehrin 2000 olduğunu söyleyerek nikâh yapmaları durumunda, eğer muvâzaadan cayma hususunda anlaşılırlarsa mehir akid esnasında söyledikleri miktar yani 2000 olur. Önceki muvâzaayı devam ettirme üzerinde ittifak ederlerse her üç Hanefî imamına göre mehir muvâzaa olarak kararlaştırdıkları miktar yani 1000 olur. Ebû

Hanîfe'nin bu konudaki görüşü satım meselesindeki görüşünden farklıdır. Çünkü satım akdinde taraflar miktar hususunda hezl yaptıktan sonra muvâzaayı sürdürme üzerinde ittifak etseler bile Ebû Hanîfe'ye göre akid esnasında söylenen miktar gereklidir. Burada ise muvâzaa olarak kararlaştırılan miktar gerekir. Satımla nikâh arasındaki bu farkın sebebi şudur: Satım fâsid şartla fâsid olur; muvâzaa ile amel onu fâsid şart haline getirir. Akdi tashih amacıyla Ebû Hanîfe burada muvâzaa ile amel etmemiştir. Nikâh ise fâsid şartla fâsid olmadığı için burada -Ebû Yûsuf ve Muhammed'in satım konusunda dedikleri gibi- her iki muvâzaa ile amel edilebilir. Tarafların, akid esnasında bir şey hatırlamadıkları noktasında ittifak veya ihtilâf etmeleri durumunda akdin hangi mehir üzerinden gerçekleşeceği konusunda Ebû Hanîfe'den farklı iki rivayet bulunmaktadır. İmam Muhammed'in rivayetine göre Ebû Hanîfe, satım akdinin aksine nikâhın yine muvâzaa olarak kararlaştırılan miktar (1000) mukabilinde gerçekleşeceği görüşündedir. Çünkü nikâh akdinde tarafların aslı maksatları her iki taraf açısından helâliğin sabit olmasıdır. Mehrin meşrû kılması ise amaç olmayıp konunun önemini göstermek amacıyla yönelik olduğu için mehir tâbi konumundadır; nitekim mehir hiç zikredilmeseydi veya meçhul olsa bile nikâh akdi sahih olur. Dolayısıyla -ciddiyeti hezle tercih etmekle- tesmiyenin de sahih olacağı öne sürülerek mehrin amaç olduğu söylenemez. Eğer mehrin akid esnasında söylenen miktar (2000) olması gerektiği söylenirse mehir amaç haline getirilmiş olur. Halbuki mehir amaç değildir. Öyleyse hezl ile amel etmek gerekir ve mehir olarak sadece muvâzaa olarak belirlenen miktar (1000) gereklidir. Satım akdindeki semen amaç olduğu için semendeki cehalet ve benzeri bir durum satım akdini fâsid kılar. Semen sıhhatle amaçlanmış konumda düşünülünce mebzûr gibi olmuş ve hezl onu fâsid bir şarta dönüştürmüştür. Bu sebeple semenin akid esnasında belirlenen miktar (2000) olması gerekir. Ebû Yûsuf'un rivayetine göre ise Ebû Hanîfe bu durumda mehr-i müsemmanın (2000) gerekeceği görüşündedir. Çünkü mehrin tesmiye edilmesi, tıpkı satım akdinin ilk olarak yapılmasında olduğu gibi sıhhat hükmündedir. Öte yandan satımın aslına ilişkin hezl yapıp akid esnasında bir şey hatırlamadıkları noktasında ittifak veya ihtilâf yahut sükût ederlerse, Ebû Hanîfe bu durumlarda icabın sıhhatiyle amel etmeyi mu-

vâzaa ile amel etmekten evlâ görmektir. Burada da durum aynıdır. Hezlin mehrin cinsine ilişkin olması, yani gerçekte mehir dirhem üzerinden iken dinar üzerinde muvâzaa yapmaları durumunda taraflar hezlden cayma üzerinde ittifak ederlerse mehir akid esnasında söyledikleridir; eğer sürdürme veya akid esnasında önceki muvâzaayı hatırlamadıkları noktasında ittifak ya da ihtilâf ederlerse mehr-i misl gerekir. Hezli sürdürme üzerinde ittifak etmeleri durumunda satımdaki durumun aksine her üç Hanefî imamına göre mehr-i misl gerekir. Çünkü satım ancak semenin tesmiyesiyle, nikâh ise mehir tesmiye edilmeksizin de sahih olur. Akid esnasında bir şey hatırlamadıkları noktasında ittifak veya ihtilâf ederlerse Muhammed'in Ebû Hanîfe'den rivayetine göre yine mehr-i misl gerekir. Ebû Yûsuf'un rivayetine göre ise mehr-i müsemma icap eder ve muvâzaa yukarıda zikredilen gerekçeyle bâtil olur. Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre mehr-i misl gerekir. c) **Malın Amaç Olduğu Tasarruflar.** Kadının kocaya ödediği bir bedel mukabilinde boşanması demek olan hul' (muhâlea), mal karşılığında âzat etme ve kasten öldürme suçunda diyet konusunda anlaşma bu tür tasarrufun örneklerini oluşturur. Taraflar, muhâleanın aslına ilişkin hezl yapar ve hezli sürdürmek üzere ittifak ederlerse Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre talâk vâki olur ve malın ödenmesi gerekir. Çünkü onlara göre hezl kesinlikle muhâleaya etki etmez. Sürdürme, cayma ve ihtilâf durumları da böyledir. Ebû Hanîfe'ye göre ise bu durumda talâk vâki olmaz. Zira hezl şart muhayyerliği menzilesinde olup hul' hususunda kadına muhayyerlik tanınması halinde kadının dilemedikçe talâk vâki olmaz ve mal gerekmez. Ancak kadının talâkı seçmesi durumunda talâk vâki olur ve mal gerekir. Taraflar bütünüyle, yani hem muhâleanın aslı hem de bedel itibarıyla hezl yaptıktan sonra -ki esasen muhâleanın aslına ilişkin hezl yaptıklarında zaruri olarak bedeli itibarıyla de hezl yapmış olurlar- muvâzaadan vazgeçerlerse her üçüne göre de talâk vâki olur ve bedel gerekir. Ebû Yûsuf ve Muhammed'in görüşüne göre bunun sebebi talâkın vukuuna ve malın vücûbuna hezlin engel olmamasıdır. Ebû Hanîfe'ye göre ise bunun sebebi tarafların cayma üzerinde ittifak etmeleriyle hezlin bâtil olmasıdır. İhtilâf etmeleri durumunda Ebû Hanîfe'ye göre cayma iddiasında bulunanın sözüne itibar edilir ve bu suretle talâk gerçekleşmiş olur. Çünkü Ebû Hanîfe hezli talâkın aslı-

na müessir kılarak talâkın vâki olmaya-
cağını söylemiş, fakat ihtilâf anında bütün şekillerde cayma iddia edenin sözüne itibar etmiştir. Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre ise hezl tasarrufun (muhâlea) aslına tesir etmediği için tarafların hezli devam ettirme veya ondan cayma hususunda ittifak etmeleri durumunda tasarruf bağlayıcı olur ve mal gerekir. Tarafların sürdürme ve cayma hususunda ihtilâf etmeleri halinde de sonuç aynıdır. Muhâlea bedelinin cinsinde hezl yaparlarsa, yani maksatları dirhem olduğu halde telcile olarak dinar zikrederlerse Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre her halükârda (gerek cayma veya sürdürme yahut akid esnasında bir şey hatırlamadıkları noktasında ittifak etsinler gerek ihtilâf etsinler) akid esnasında tesmiye edilen bedel karşılığında muhâlea gerçekleşir. Çünkü hezl tasarrufun aslına tesir etmediği gibi tâbi konumda bulunan mala da tesir etmez. Ebû Hanîfe'ye göre ise eğer cayma üzerine ittifak ederlerse zikredilen bedel gerekli olur; sürdürme üzerinde ittifak ederlerse talâk, kadının söylenen bedeli kabul edip talâkı seçmesine bağlı olur. Akid esnasında bir şey hatırlamadıkları noktasında ittifak ederlerse müsemma gerekir ve talâk vâki olur. Eğer ihtilâf ederlerse söz cayma iddiasında bulunandır. Muhâleaya ilişkin olarak ileri sürülen bu yaklaşımlar, kasten öldürmede sulh ve mal karşılığı âzat etme hususunda da geçerlidir.

B) İhbar Kabilinden Olan Hususlarda Hezl. Fesih ihtimali bulunan ve bulunmayan tasarruflara ilişkin ikrardaki hezl ikrarı iptal eder. Çünkü ihbar / ikrar, haber verilen şeyin varlığı üzerine bina edilir; hezl ise haber verilen şeyin yokluğuna delâlet etmektedir. Nitekim talâk veya itâk ikrarına zorlanan kişinin ikrarı sahih değildir. Aynı şekilde hezl olarak yapılan talâk ikrarı da bâtıldır, taraflar daha sonra bunu onaylasalar bile câiz olmaz. Zira icâzet kendinden önceki tevakkuf durumuna dayanır. Nitekim hâzilen satımın in'ikadı irade beyanlarının sahihliğine dayandığı için hâzilen yapılan satımın icâzet ihtimali vardır.

C) İtikada İlişkin Hususlarda Hezl. Kişinin hezl yoluyla kâfirliği ve dinden dönmeyi gerektiren sözleri söylemesi küfürdür. Kâfir olmasının sebebi, söylediği sözlerin muhtevasına inanması değil doğrudan doğruya hezlidir. Çünkü hezl yapan kişi hezl hususunda ciddi, ihtiyar sahibi ve razı olduğu için hezl yapmakla dini hafife almış olmaktadır. Fakat zor altında

ve baskı sonucu irtidadı gerektiren sözleri söyleyen kişinin (mükreh) durumu farklıdır. Çünkü mükreh küfür kelimesine inanmamakta, sadece zor altında diliyle ifade etmektedir. Dolayısıyla bu çirkin kelimenin icrasına razı değildir; rızası olmadığı için mücerret lafzı söylemekle kâfir olmaz. Kâfir kişi hezl olarak müslüman olsa ve hâzilen kendi dininden teberri etse, imanının iki rûknünden birinin varlığı sebebiyle onun mümin olduğuna hükmedilir. Kâfir kişi müslüman olmaya zorlanırsa ve müslüman olsa her ne kadar bu kelimenin icrasına razı değilse de iki rûkünden birinin varlığı sebebiyle müslüman olduğuna hükmedilir. Hâzil ise bunları söylemeye razı olduğu için İslâmiyet'i kabul ettiğine hükmolunması evlâ görül-müştür.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Mâce, "Talâk", 13; Ebû Dâvûd, "Talâk", 9; Tirmizî, "Talâk", 9; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VIII, 333-334; IX, 21-22, 206; X, 204, 208-211; Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, II, 104; Pezdevî, *Kenzü'l-vüçûl*, IV, 1477-1489; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 95; XXIV, 122; Kâsânî, *Bedâ'î*, V, 176-178; Kâdîhân, *el-Fetâvâ*, III, 492-493; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 62; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, IV, 234-237; VII, 134-135; Ebû'l-Berekât en-Nesevî, *Keşfü'l-esrâr*, Bulak 1317, II, 292-301; Sibt İbnü'l-Cevzî, *İşârü'l-înşâf* (nşr. Nâsirü'l-Âli el-Huleyfî), Kahire 1987, s. 377-378; Nevevî, *el-Mecmû'*, IX, 334; İbn Cüzey, *el-Kavâinü'l-fikhiyye*, Beyrut, ts., s. 153; Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh*, II, 187-191; İbn Kayyim el-Cevziyye, *I'lâmü'l-muvakkı'*, III, 131-138; Şâtibî, *el-Muvâfakât*, I, 326, 330, 336; İbn Hacer, *Telhişü'l-habîr* (nşr. Şa'bân M. İsmâil), Kahire 1979, III, 236; İbnü'l-Hümâm, *et-Tahrîr*, II, 194-201; a.mlf., *Fethu'l-kadir*, III, 344, 347; İbn Kutluboğa, *Mûcibâtü'l-hakâm* (nşr. M. Süüd el-Meînî), Bağdad 1983, s. 307, 316; Şîrbînî, *Mugnî'l-muhtâc*, III, 287-289; Emîr Pâdişah, *Teyisîr*, II, 290-300; *el-Fetâvâ'l-Hindîyye*, V, 49-51; Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, VI, 234-235, 264; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr* (Kahire), IV, 507-508; Azimâbâdî, *'Avnû'l-ma'bûd*, VI, 262-264; Sâlih el-Ezherî, *Cevâhirü'l-iklîl*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), I, 339; Ebû'l-Hasan Ali b. Abdüsselâm et-Tesûlî, *el-Behce*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Fikr), I, 357; Siddîk Hasan Han, *er-Ravzatü'n-nediyye*, Kahire, ts. (Dârü't-Türâs), II, 46-47; Ali Haydar, *el-Mecmûâtü'l-cedide fi'l-kütübü'l-erbaa*, İstanbul 1332, s. 44-61; Senhûrî, *Meşâdirü'l-hak*, II, 103; Zerkâ, *el-Fikhü'l-İslâmî*, I, 362-364; II, 811-815; M. Yûsuf Mûsâ, *Ahkâmü'l-ahvâlî's-şahşiyye*, Kahire 1958, s. 264-265; M. Mustafa Şelebî, *Ahkâmü'l-üsrê fi'l-İslâm*, Beyrut 1397/1977, s. 483; a.mlf., *el-Medhal fi't-tarîf bi'l-fikhi'l-İslâmî*, Beyrut 1405/1985, s. 453, 459-463; M. Ali Bahrülulûm, *'Uyûbü'l-irâde fi's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Beyrut 1404/1984, s. 186-188, 203-212; Ali Muhyiddin el-Karadâğî, *Mebde'ü'r-rızâ fi'l-ukûd*, Beyrut 1406/1985, I, 205-219; Hüseyin Halef el-Cebürî, *'Avârizü'l-ehlîyye 'inde'l-üşûliyyîn*, Mekke 1408/1988, s. 371-392.

